

Nepesimisto žvilgsnis į literatūrą, literatūrologiją ir žmonijos ateitį

Viename 1978 m. esė Tomas Venclova rašo: „Nadežda Mandelštam mėgsta žaidimą, kurį pati prasimanė: siūlo kiekvienam suminėti dešimt tikrai išsilavinusių (ir nesenų) žmonių Tarybų Sąjungoje. Bežaidžiant paaiškėja, kad tokių yra tik du: vienas kalbininkas ir vienas Bizantijos kultūros specialistas. Tada ponia Nadežda atskleidžia paslaptį: abu kiaurą vaikystę sirgo ir nelankė tarybinės mokyklos.“¹ Vienas iš šių Mandelštam tikrai gerbtų žmonių – šiandieninis mano pašnekovas Viačeslavas Ivanovas, antrasis – 2004 m. miręs Sergejus Averincevas.

Viačeslavas Vsevolodovičius Ivanovas (g. 1929) – Maskvos universiteto Pasaulinės kultūros instituto direktorius, to paties instituto Senosios kultūros skyriaus vadovas, Pietų Kalifornijos Los Angeleso universiteto (UCLA) Slavų kalbų ir literatūrų katedros profesorius, kelių pasaulio šalių mokslų akademijų akademikas.

1958 m. jis buvo pašalintas iš Maskvos universiteto, kuriame dėstytojavo, už neįtinkantį valdžiai Boriso Pasternako romano *Daktaras Živago* vertinimą ir žavėjimąsi Romano Jakobsono mokslinėmis teorijomis. 1955 m. apginto daktarato (sakytume, habilitacinio darbo) VAK'as netvirtino (Vytauto Kubiliaus istorija toli gražu nebuvo unikali), vėliau pranešė, kad dokumentai dingę. Antrą kartą daktaratą Ivanovui buvo leista ginti tik 1978 m. Disertacija apie veiksmažodžių baltų ir slavų kalbose apginta Vilniaus universitete, oficialiaisiais oponentais buvo Algirdas Sabaliauskas, Vytautas Mažiulis ir Adamas Suprunas iš Minsko. Nuo 1981 m. Ivanovas redaguoja tęstinį leidinį *Baltų-slavų tyrinėjimai* (*Балто-славянские исследования*), nuo 1993 m. žurnalą *Elementa. Journal of Slavic Studies and Comparative Cultural Semiotics*.

Neįmanoma trumpoje apžvalgoje išvardinti net svarbiausių iš 1500 Ivanovo veikalų. Tebūna paminėti šie: *Sanskritas* (*Санскрит*, kartu su Vladimiru Toporovu, 1960), *Hetitų kalba* (*Хеттский язык*, 1963), *Slavų kalbų modeliujančios sistemos (Senovės periodas)* (*Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*, 1965), *Pora ir liekas: Stiegečių ir kalbos sistemų asimetrija* (*Чет и нечет: Асимметрия мозга и языковых систем*,

1 Tomas Venclova, *Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 199.

1978), *Rinktiniai semiotikos ir kultūros istorijos veikalai* (Избранные труды по семиотике и истории культуры, т. 1–3, 1998–2004). Ivanovas yra daug vertęs, išleidęs eilėraščių rinkinį *Ivairių metų eilėraščiai* (Стихи разных лет, 2005).

Nuoširdžiai dėkoju Tatjanai Vladimirovnei Civjan, tarpininkavusiai rengiant šį interviu².

Donata Mitaitė

Donata Mitaitė: Mano kartos lietuvių humanitarai pirmą kartą sužinojo Jūsų vardą iš bendrų Jūsų ir Vladimiro Toporovo straipsnių apie baltų mitologiją. Kaip ir kodėl susiformavo šis Jūsų tandemas, kaip tokiais atvejais dirbama? Kas iš to bendro darbo ryškiausiai išlieka atmintyje dabar, kai Vladimiro Nikolajevičiaus jau nebėra?

Viačeslavas Ivanovas: Mūsų sąjungą su Toporovu suformavo labai ilga bendra veikla. Ji prasidėjo dar studijų metais. Mokėmės skirtingų specialybių: Toporovas – rusų filologijos, bet domėjosi ir tuo, kas buvo slavų kalbų mokymo plane, o aš – romanų–germanų filologijos, bet irgi gilinausi į slavų kalbas. O svarbiausia – mus jungė bendra užsiėmimų indoeuropiečių kalbomis programa, kurią nedidelei grupei studentų dėstė Michailas Petersonas, nuostabus mokslininkas, ir tais sunkiais laikais tęsęs indoeuropiečių kalbų tyrimą. Paskui mes su Toporovu kartu ir atskirai studijų universitete bei aspirantūroje metais ir vėliau važinėjome į Lietuvą, į kai kuriuos Baltarusijos kaimus, kuriuose išlikę senieji lietuvių kalbos dialektai. Mus, draugus mokslininkus, siejo bendri interesai, tyrinėjimo medžiaga. Mes domėjomės lietuvių folkloru, tuo, kaip jame atsispindi senoji mitologija. Viena pirmųjų mano paties tyrinėjimo temų buvo lietuvių griausmavaldys dievas Perkūnas, į kurį žvelgiau iš indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros perspektyvos, nes panašų į lietuvių griaustinio dievo vardą, paveikslų yra ir kitose indoeuropiečių tradicijose. Man buvo įdomūs kai kurie palyginimai, kuriuos tuo metu atradau. Paaiškėjo, kad tą patį darė ir Toporovas. Paskui būtent ši tema tapo viena pagrindinių mūsų didelės, kartu parašytos knygos, antros iš skirtų šiai problematikai, temų. Tai mūsų slavų senovės tyrinėjimai, kuriuose pasitelkiama labai daug lyginamosios medžiagos iš baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų. Kaip tokiais atvejais dirbama? Kartą kalbėjausi su žymiu fiziku Jevgenijum Lifšicu, autoriumi visam pasauliui plačiai žinomo daugiatomio pagrindinio fizikos kurso,

² Pokalbis vyko rusų kalba, išvertė Donata Mitaitė.

kurio viršelyje užrašytos Nobelio premijos laureato Levo Landau ir Jevgenijaus Lifšico pavardės. Lifšico nuomone, tokiais atvejais rašyti visada turi vienas žmogus. Mums išeidavo kitaip. Mes su Toporovu paprastai apmąstydavom kokią nors mintį, darbo dalį, o paskui ją užrašydavom. Dažnai rašydavau aš todėl, kad rašau greit. Užtat jo buvo gražesnė rašysena, todėl kai kurias dalis užrašydavo jis. Bet tai, kas užrašyta, visada būdavo bendrų apmąstymų rezultatas, formuluotes rasdavome kartu, todėl tai tikrai buvo bendras darbas. Tačiau svarbiausia, kad apmąstydavome ne tik konkretų tekstą, bet ir visą požiūrį į mitologiją, šiuo atveju į baltų – lietuvių, prūsų mitologijas, į latvių mitologiją kaip lyginamąją medžiagą prūsiškajai. Mes su Toporovu gana nuodugniai ir ilgai tai svarstėme, buvome perskaitę daugybę knygų, senųjų autorių leidimų, kuriuos buvo galima pasitelkti kaip šaltinius, ir įvairių mokslininkų veikalų tomis temomis. Bet kai kartu dirbome, mus labiausiai domino tai, ką mes patys galime sugalvoti. Naudojomės naujais šioje srityje metodais – struktūrinės lingvistikos metodais, struktūriniu požiūriu į įvairias ženklų sistemas. Tuo metu aktyviai plėtojosi semiotika. Daug diskutavome apie semiotinį požiūrį į mitologiją su vienu iš šiuolaikinės semiotikos kūrėjų Romanu Jakobsonu. Tuo laiku jį irgi domino lyginamoji ir struktūrinė mitologija. Tai, ką darėme su Toporovu, mūsų bendradarbiavimas šiek tiek buvo susijęs su tuo, ką tuo metu dirbo Jakobsonas.

Manau, kad įdomiausia buvo kelionės į Lietuvą, į lietuviškus kaimus ne tik Lietuvoje, kai savo akimis pamatėme tą kraštovaizdį, kurį perkuria folklorinė tradicija, kai išgirdome valstiečius, folklore išlaikiusius daug senovinių legendų. Dabar bėra tik šios mitologijos liekanos, bet vis dėlto ji dar pakankamai gyvybinga, todėl mūsų daugkartinės kelionės į Lietuvą buvo būdas šiek tiek suprasti, kas gyva toje senoje tradicijoje. Iš dalies mes tai išgyvenome kartu su Toporovu, todėl bendros kelionės į įvairias Lietuvos vietas, kur išlikęs lietuviškas folkloras, manau, ir yra svarbiausia, kas siejasi su anuo darbu.

D. M.: Kas šiandien dominuoja Jūsų moksliniuose interesuose? Jūs gyvenate ir dirbate ir Rusijoje, ir JAV. Ar žiūrite kokių nors esminių skirtumų ne tik rusų ir amerikiečių mokslininkų metodologijose, bet ir jų mentalitete?

V. I.: Žiūriu, bet, aišku, reikia turėti galvoje ir mokslininkų kartas. Ką tik paminėjau Romaną Jakobsoną. Tam tikra prasme paskutiniuoju savo gyvenimo periodu jis irgi buvo amerikiečių mokslininkas, Harvardo universiteto ir Masa-

čiusetso technologijos instituto profesorius, bet kartu ir žymus rusų bei Europos mokslininkas. Tais laikais, kai tiek mokslininkų nuo fašizmo ir stalinizmo bėgo iš savo šalių ir daugelis apsistojo būtent Amerikoje, ko gero, buvo galima kalbėti ne tiek apie amerikiečių mokslą, kiek apskritai apie vieningą pasaulio mokslą. Dabar situacija šiek tiek kitokia. Pasaulio mokslas dabar susiskaidęs. Įvairiose šalyse, universitetuose, katedrose žmonės užsiima įvairiais dalykais. Aš nebejaučiu tos vienijančios naujų idėjų energijos, kuri buvo tokia įkvepianti maždaug prieš pusę amžiaus, kai plito struktūriniai, semiotiniai metodai. Amerikos mokslui dabar būdingas begalinis temų susiskaidymas ir susmulkėjimas, nebėra pirmą kartą didžiulio užmojo, su kuriuo dirbom, kai buvom jauni, ir kuris pas mus tebėra būdingas ne tik vyresniajai, bet ir jaunesnėms kartoms. Vyresniosios kartos Europoje, Rusijoje ir Amerikoje panašios, jos – tarsi pasaulinės visumos dalys, tačiau šiuo metu nebejaučiu tokio panašumo tarp atskirų šalių. Negalėčiau sakyti, kad atskirų šalių mokslininkai atsiriboja vieni nuo kitų, bet vis dėlto Rusijoje linkstama imtis gana plačių, todėl, manyčiau, labai įdomių temų, o Jungtinėse Valstijose mokslinio gyvenimo aplinkybės tokios, kad aspirantas turi per tam tikrą laiką išspręsti labai siaurai suformuluotą uždavinį, jis bijo išeiti už tos siauros konkrečios temos ribų ir toliau gyvenime jis rutulios siaurai specializuotą požiūrį, nedaug bendro teturintį su tuo, kas svarbu mokslo ateičiai. Manau, kad ateityje mokslas grįš prie bendresnių naujų problemų formuluočių. Iš to, kas Rusijoje pastaruoju metu buvo daryta, kaip labai svarbią išskirčiau Jurijaus Berezkinio, dirbančio Sankt-Peterburge Kunstkameroje, Etnografijos institute, veiklą. Jis bando sukurti didžiulę ištisų planetos regionų mitologijos duomenų bazę. Pirmasis rezultatas jau išspausdintas kaip knyga, bet egzistuoja ir kaip kompiuterinė duomenų bazė. Man atrodo, kad tai tas kelias, kuriuo einant galima daug įdomaus sužinoti ir suprasti. Tikiuosi, kad ši tendencija jungti, o ne skaidyti ateis ir į Ameriką ir padės įveikti tuos sunkumus, su kuriais, manau, dabar susiduria daugelis amerikiečių mokslininkų.

D. M.: Tomo Venclovos atsiminimuose apie Aną Achmatovą yra epizodas, kuriame pasakojama, kaip jis perdavė poetei savo verstus jos eilėraščius. Achmatovos reakcija buvo labai santūri. Bet, toliau pasakoja Venclova, kitą dieną pas ją užėjo Viačeslavas Ivanovas, kuris moka lietuviškai, jis pakomentavo vertimus. Po to Achmatova paskambino vertėjui, pakvietė atvažiuoti ir jie jau nuoširdžiai pasišnekėjo. Ar Jūs atsimenate šį epizodą?

V. I.: Aišku, atsimenu, kaip mes su Ana Andrejevna Achmatova kalbėjomės. Ji pati versdavo gana nenoriai ir tuo skyrėsi, tarkim, nuo Boriso Pasternako. Jai vis dėlto atrodė, kad poezija – visų pirma tai, kas sunkiai išverčiama. Todėl manau, kad ji santūriai sureagavo ne tiek į Tomo Venclovos vertimus (ji dar nieko apie juos nežinojo, tik tiek, kad čia į lietuvių kalbą, kurios ji nemokėjo, išversti jos eilėraščiai), kiek į patį sumanymą versti. Aš jai pabandžiau papasakoti, kad Tomas Venclova – tas retas atvejis, kai vertėjas labai gerai moka abi kalbas, be to, pažįsta ir abi poetines tradicijas, o tai labai svarbu. Venclova ne tik išmanė visą didelę rusų tradiciją, kuriai priklauso Achmatovos poezija, bet ir buvo susipažinęs su tų lietuvių poetų kūryba, kurie gal savo kalba, vaizdų sistema, temomis nėra labai artimi Achmatovai, bet padeda jos rusiškas eiles išversti į lietuvių kalbą irgi eilėmis. Manau, kad priešingai tam, kas šiandien daroma daugelyje Europos ir Amerikos šalių, eilėraščiai, jeigu jie yra verčiami, vis dėlto turėtų būti išversti eilėmis. O tam reikia ne tik mokėti kalbas, bet ir būti poetu. Venclova ir yra tas retas atvejis, kai tikras poetas moka dvi kalbas ir išmano dvi poetines tradicijas, būtent todėl jo vertimai yra labai įdomūs ir vykę. Tai aš, kiek įstengiau, bandžiau paaiškinti Achmatovai. Ji manimi patikėjo ir žinau, kad vėlesnis jos pokalbis su Venclova buvo geranoriškesnis. Taigi tikiuosi, kad nors truputį padėjau Anai Andrejevnei patikėti, kad bent jau į lietuvių kalbą jos eilėraščiai yra gerai išversti. Tai sunkus uždavinys, bet manau, kad Tomui pavyko su juo susidoroti.

D. M.: Rusų, kaip ir lietuvių, kultūra vadinama literatūrocentrine. Bet mūsų dienomis keičiasi ir literatūros vaidmuo visuomenėje, ir pats literatūros suvokimas. Skaitytojai vis labiau tampa žiūrovais, įpranta suvokti paveikslėlį, klipą, o skaityti ir suprasti tekstą jiems jau atrodo gana sunkus ir, deja, nereikalingas darbas. Kokią grėsmę, Jūsų nuomone, tai kelia ir literatūrai, ir literatūrologijai, ir pačiai visuomenei?

V. I.: Aš nelinkęs visko vertinti taip pesimistiškai. Man atrodo, kad šiočia tokia pusiausvyrą, šioks toks įvairių bendravimo, informacijos perteikimo būdų balansas egzistavo ir anksčiau. Literatūra niekada nebuvo tik žodinė, regimieji vaizdai jai visada buvo svarbūs. Pavyzdžiu gali būti grožinių kūrinių iliustracijų arba literatūros kūrinių pastatymai teatre, kur labai svarbus vaizdas. Taigi manau, kad ši problema ne šiandien atsirado. Ir, aišku, gerai, kad yra televizija,

kinas. Nemanau, kad literatūra pamažu dingsta iš būtinausių dalykų skaičiaus, žinau, kad daug jaunų žmonių skaito. Tiesa, galbūt jie skaito ne taip, kaip įpratę vyresnieji. Daug kas skaito internete, o ten yra didžiulių bibliotekų. Beje, man teko panaršyti ir po rusišką, ir po lietuvišką internetą ir apsidžiaugiau pastebėjęs, kiek ten daug lietuviškų grožinių kūrinių. Tarkim, aš gilinausi į kai kurias problemas, susijusias su poetu ir filosofu Jurgiu Baltrušaičiu. Tuo metu neturėjau po ranka lietuviško jo kūrinių leidimo ir maloniai įsitikinau, kad visi svarbiausi Baltrušaičio eilėraščiai – ir tie, kurie kažkada buvo išspausdinti Lietuvoje, ir tie, kurie išspausdinti užsienyje, – yra internete. Ten daug grožinės literatūros, ji skaitoma, todėl galima kelti tik klausimą, ar pati knyga nueina į praeitį. Manau, kad ir knyga kol kas gyvybinga. Literatūrologija – ypatinga problema. Manau, kad jos ateitis tokia pat, kaip humanitarinių mokslų apskritai, o tai siejasi su platesnėmis artimiausios ateities problemomis, apie kurias dar pakalbėsiu. Kaip ir kitiems humanitariniams mokslams, literatūrologijai kyla naujų ir sudėtingų uždavinių. Atsirado visiškai naujų žinijos sričių, tokių kaip informacijos teorija, kurios leidžia į daug ką literatūroje, bet kokiuose žodžiais išreikštuose tekstuose, tarp jų poezijoje bei prozoje, pažiūrėti naujai. Manau, kad ateityje literatūrologai kaip ir anksčiau tyrinės literatūros istoriją, tai, kaip vienas kitą keičia poetai ir prozininkai, romantikų ir realistų mokyklos, ir taip toliau, tačiau vis dėlto kur kas daugiau dėmesio bus skiriama meninei formai, rusų formalistų, Prahos ir kitų Europos šalių struktūralistų, semiotikų idėjų tąsai, tam, kaip galime suvokti meninę formą, jos ryšį su meno ženklais, su meno vaizdinija. Tai visiškai naujos, labai įdomios žinių sritys. Tikiuosi, kad jose bus itin daug padaryta. 7–8-ajame dešimtmetyje mes labai intensyviai dirbome ta linkme. Dabar visame pasaulyje išryškėjo kultūros polinkis vis keisti nuostatas, kurios svarbios vienos ar kitos kultūros srities aprašymui. Todėl požiūriai keičiasi labai dažnai. Nespėjo atsirasti struktūralizmas, o jau gimė dekonstrukcijos idėjos, t.y., kai kurių mokslininkų nuomone, struktūralizmas esą nesusidorojās su uždaviniais ir reikia jį papildyti arba pakeisti kuo nors kitu ir t.t. Ši greita požiūrių kaita man ne visada atrodo esanti produktyvi. Aš vis dėlto linkęs manyti, kad formalistų, struktūralistų ir semiotikų idėjų plėtojimas labai daug duos kiekvienos literatūros tyrimui ir greičiausiai būtent tą daugelis ateityje ir darys.

D. M.: Kaip Jums atrodo, ar literatūrologija XXI amžiuje išgyvens, ar jai lemta iširti vadinamosiose kultūros studijose?

V. I.: Esu įsitikinęs, kad niekas kultūros tyrinėjimuose neištirps. Kultūra – tai kur kas bendresnė sąvoka, į kurią įeina ir literatūra, bet ir pati literatūra savaime labai svarbi meno sritis. Joje, be abejonės, išlieka estetiškos vertybės, susijusios su grožiu apskritai, su tuo, ką Kantas vadino „betiksliau tikslingumu“, jos kūrimas yra savaime harmoningų, kaip harmoninga muzika, tekstų kūrimas. Muzika niekur neištirps ir poezija neištirps, ir proza kaip literatūros rūšis išliks. Kitas dalykas, kad šiuolaikiniams rašytojams iškyla daugybė problemų, kurių anksčiau nebuvo, problemų, susijusių su tuo, kaip masinės informacijos priemonės panaudoja literatūrą. Aišku, šios informacijos priemonės kiek palengvina plačiųjų visuomenės sluoksnių pažintį su literatūros kūriniiais, bet ir nepageidautinai juos supaprastina. Nemanau, kad serialai, sukurti pagal *Daktarą Živago*, *Brolius Karamazovus* ar *Idiotą*, padeda geriau šiuos literatūros kūrinius suprasti. Galbūt tai naudinga masiniam serialų menui, bet literatūra vis dėlto turi būti skaitoma kaip parašytas, atspausdintas, išleistas tekstas, todėl ir toliau skaitysimė, kad ir kaip keistųsi mūsų technika, kad ir kas vyktų pasaulyje.

D. M.: Jūsų moksliniai interesai nepaprastai platūs, bet, prašom, pabūkit dar ir futurologas. Pranašaujamos katastrofos – ekologinė, humanitarinė, technogeninė. Kaip Jūs įsivaizduojate bent jau artimiausią žmonijos ateitį?

V. I.: Tai klausimas, kuris iš visų užduotųjų mane labiausiai jaudina. Mano tėvas rašytojas Vsevolodas Ivanovas daug dėmesio skyrė mano auklėjimui, taigi perdavė man ir dalį savo interesų. Jis skaudžiai reagavo į viską, kas vyko pasaulyje Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Tuo metu jis aplankė nepriklausomą Lietuvą, susitiko su daugeliu tuometinių lietuvių rašytojų. Taigi, be kita ko, jam rūpėjo ir Lietuva, jos ateitis, ir aš tai jau tada žinojau. Nuo to laiko aš galvoju, kaip galima išvengti gresiančių katastrofų. Gana artimai bendravau su žinomu rusų fiziku, akademiku Piotru Kapica. Jis domėjosi ir bendrosiomis mokslo problemomis, tarp jų, ir kokia, mokslo požiūriu, yra žmonijos ateitis. Iš jo pirmą kartą išgirdau apie Romos klubo veiklą. Romos klubas – tai sukurta tuo metu, 7-ajame dešimtmetyje, mokslininkų futurologų sąjunga. Jie, dirbdami tuometinėmis nelabai tobulomis skaičiavimo mašinomis, remdamiesi gana gerai apgalvotu kompiuteriniu eksperimentu, panaudodami tikslią statistiką, stengėsi suprasti, į kokią pusę krypsta žmonijos raida. Išvados buvo katastrofiškos, nes jie pirmieji suprato, kad XXI amžius gali būti tragiškas. Jie nesakė, kad jis būtinai toks bus, bet

siūlė atkreipti į tai dėmesį, bandyti sumažinti katastrofų grėsmę, stengtis nuo jų apsisaugoti. Kapikai tada pasisėkė pasiekti, kad aukščiausioji valdžia (buvo dar sovietiniai metai) leistų atspausdinti jo straipsnį ta tema, kitaip sakant, leistų pradėti rimtą diskusiją. Paskui pasirodė, kad dalis Romos klubo pranašysčių buvo teisingos. Jiems nerimą kėlė neribotas gyventojų skaičiaus augimas. Demografinė problema aktuali ir šiandien. Daugelyje šalių, beje, būtent tų šalių, kurios turi mažiausias galimybes išsimaitinti, gyventojų skaičius nuolat auga. Kai kuriose Afrikos, Arabijos pusiasalio šalyse tie skaičiai tiesiog fantastiški. Problemų kelia ir energijos šaltinių išsekimas, nors visą laiką atrandama tokių naujų naftos kildų jūrose, okeanuose, apie kuriuos Romos klubo veiklos pradžioje dar nebuvo žinoma. Bet vis dėlto energijos šaltinių išsekimo problema egzistuoja, gresia ir didžiulės masinės epidemijos, tokios kaip AIDS epidemija, kuri dėl neišspręstos narkomanijos problemos ypač tragiškų pasekmių gali turėti mūsų šalyje. Yra ir kitokių problemų. Dabar daug rašoma apie atšilimą, klimato pasikeitimą pasaulyje. Tai technogeninė problema. Bet pasaulis jau pradeda šiuos klausimus svarstyti. Šia prasme situacija geresnė nei buvo, tarkim, prieš pusę amžiaus. Dabar ir Popiežius kalba apie tai, kad bent jau ekonominėms problemoms reikia visuotinių sprendimų. Neseniai daugelį šalių palietusi krizė – tai pasaulinių tendencijų išraiška. Jas seniai pranašavo tokie žymūs mokslininkai, kaip mūsų ekonomistas Nikolajus Kondratjevas, bet nors buvo įspėta, kad gresia krizės, kad jos peraus į globalines, beveik niekas į tai nekreipė dėmesio. Aš sakyčiau, kad dabar situacija tokia: galima labai rimta krizė, netgi kokių nors atskirų katastrofų pradžia; jas galima sustabdyti, bet reikia laiku imtis priemonių. Grėsminga tai, kad žmonija gali nespėti to padaryti, gali atsitikti taip, kad veikti bus pradėta tik tada, kai katastrofa ar keletas tarpusavyje susijusių katastrofų visai priartės. Būtent tai, deja, ir galime išvysti artimiausiu laiku. Manau, kad žmonijai reikia surasti kokių nors bendrą pagrindinių problemų sprendimo būdą, jas turi spręsti efektyvi valdžia, veikianti visoje planetoje. Žymusis rusų futuristas Velimiras Chlebnikovas rašė, kad reikalingi Žemės rutulio Pirmininkai. Manau, tokia idėja yra pagrįsta. Andrejus Sacharovas irgi kalbėjo, kad tai, ką sąlygiškai galima pavadinti pasaulio vyriausybe, reikalinga, norint išspręsti kai kuriuos esminius klausimus. Tai nereiškia, kad pasaulinė vyriausybė kišis į kiekvienos šalies gyvenimo smulkmenas, bet esama pasaulinių problemų, kurias turi spręsti kokia nors bendra sistema, bendra organizacija. Esu ekspertų grupės, kurią sukūrė JTO, siekdama, kad išsivysčiusios šalys padėtų labiau atsilikusioms, narys. Mes rengėme

viršūnių susitikimą, skirtą tai temai, ir toliau šioje srityje dirbame. Mūsų grupė išleido straipsnių rinkinį, kuriam įžangos žodį parašė Václavas Havelas, tuometinis Čekoslovakijos prezidentas. Jame, įvairiuose kituose leidiniuose stengiamės paaiškinti žmonėms, jog pasaulinis kai kurių pagrindinių klausimų sprendimas būtinas, kad žmonija išliktų kaip biologinė rūšis, kad tęstųsi mūsų mokslinė ir kūrybinė veikla. Manau, kad to bus pasiekta, tik pageidautina, kad tai būtų padaryta kiek galima greičiau.